

Юлія Харкавлюк

Національний університет “Львівська політехніка”,  
Інститут права, психології та інноваційної освіти,  
аспірантка спеціальності 081 “Право”,  
Yuliia.S.Lysak@lpnu.ua,  
ORCID ID: 0000-0002-7467-5495

## ЕКОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА КОМПОНЕНТА ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

<http://doi.org/10.23939/law2021.31.101>

© Харкавлюк Ю., 2021

Здійснено філософсько-правовий аналіз екологічних знань як визначальної компоненти екологічної культури. Розуміння вагомості екологічного знання зумовлене наявністю екологічної кризи та пов’язаним із нею недостатнім рівнем екологічної свідомості. Вирішення екологічної кризи потребує не тільки значних правових, політичних, економічних і соціальних зусиль чи ініціатив, але й радикальної зміни екологічної свідомості соціуму, що формується на системі екологічного знання.

На основі принципу ековіталізму (абсолютної цінності життя) можемо сформулювати дефініцію екологічного знання – це знання про стан навколишнього природного середовища у співвідношенні з активною діяльністю людини, соціуму, розуміння природних явищ у їх причинних зв’язках із виробничою діяльністю, бережливе та відповідальне ставлення до природи на основі об’єктивних законів, що визначають природу як абсолютну цінність людського життя, та на основі правових норм, які врегульовують поведінку, діяльність людини у навколишньому природному середовищі. Метою і змістом екологічних знань є формування життєво-ціннісних орієнтацій особистості, що передбачає високу екологоправову культуру та особисту відповідальність. Такі екологічні знання повинні виступати однією з основних засад формування громадянського суспільства та розвитку правової держави, а звідси актуальним є її осмислення у філософсько-правовому вимірі.

**Ключові слова:** екологічні знання; екологічна культура; екологічна свідомість; екологізація; ековіталізм; філософсько-правова рефлексія; правова цінність; правові норми; мораль; право.

**Постановка проблеми.** Актуальність статті зумовлена потребою філософсько-правового осмислення екологічних знань, які повинні ґрунтуватися на розумінні природи як найвищої цінності. Це сприятиме формуванню життєво-ціннісних орієнтацій як окремої людини, так і соціуму загалом, зокрема їхньому відповідальному й гуманному ставленню до природи. Людина повинна бути екологічно освіченою, мати екологічний світогляд гуманістично-правового виміру. З огляду на це, пріоритети екологічних знань повинні бути закладені у кожній сфері людської діяльності – правовій, політичній, економічній, технічній, соціальній, освітянській тощо. Екологічні знання за-

безпечують формування відповідальної особистості, яка здатна практично вирішувати екологічні проблеми будь-якої складності й на різних рівнях екологізації (особистісному, груповому, локальному, державному). Філософсько-правові основи екологічних знань трансформуються в екологічну свідомість, яка є визначальним чинником екологічної культури.

Сталий розвиток будь-якого суспільства передбачає забезпечення нинішніх потреб без втрати для майбутнього, а це неможливо без взаємозв'язку правової, економічної, політичної, соціальної та екологічної складових. Спрямованість нашої держави на сталий розвиток потребує екологізації соціуму, яка піднімає свідомість індивідуума до рівня актуальних проблем гармонійного співвідношення людини та природи у сучасних реаліях, коли увесь світ переживає глибоку екологічну кризу, та визначає потенційні шляхи її вирішення. Окрім того, екологічні знання здатні спрямувати свідомість індивідуума й соціуму загалом на розуміння природи не лише як об'єкта діяльності, але і як носія найвищої цінності – життя. Отже, філософсько-правове осмислення екологічних знань повинно сприяти їх популяризації, а це сприятиме формуванню в соціумі відповідальності за збереження й оновлення природи, реалізації екологічних знань на практиці.

**Аналіз дослідження проблеми.** Філософські аспекти екологічної освіти розкрито в працях: Н. Аніцької, Г. Білявського, І. Бойка, Т. Гардашук, С. Грабовського, М. Кисельова, В. Крисаченка, І. Лісєєва, В. Матвійчука, М. Мойсєєва, Ю. Палехи, Н. Пустовіт, А. Радей, О. Салтовського, Л. Сидоренко, І. Старосуд, М. Тарасенка, Т. Тимочко, І. Фролова. Проблеми правового розуміння екологічних знань висвітлено у працях Г. Анісімової, С. Балащенко, М. Бринчука, П. Гвоздика, А. П. Гетьмана, А. Голиченкова, В. Костицького, С. Кравченко, М. Краснової, П. Ф. Кулинич, Т. Макарової, Н. Малишевої, О. Павлової, О. Піддубного, Е. Позняка, В. Сидор, А. Слепченко, А. Соколової, І. Старосуд, А. Статівки, Ю. Шемшученка, В. Шеховцова, М. Шульги та інших.

**Мета статті** – здійснити філософсько-правовий аналіз екологічних знань як визначальної компоненти екологічної культури.

**Виклад основного матеріалу.** У сучасному науковому дискурсі простежується зростання інтересу до екологічних проблем із різних галузевих позицій. Низка досліджень як українських, так і зарубіжних вчених стосується також проблеми екологічного знання. Серед них можна виокремити певні наукові концепції. Проте єдиної узгодженої позиції щодо значення екологічних знань чи вирішення екологічного питання немає, що пояснюється, з одного боку, складністю екологічної проблеми загалом, а з іншого – недостатнім науковим опрацюванням теоретичних основ екологічного знання.

Розуміння вагомості екологічного знання зумовлено наявністю екологічної кризи та пов'язаним із нею недостатнім рівнем екологічної свідомості. Вирішення екологічної кризи потребує не тільки значних правових, політичних, економічних і соціальних зусиль чи ініціатив, але й радикальної зміни екологічної свідомості соціуму, що формується на системі екологічного знання.

Упродовж останніх століть наукові уявлення про екологічні знання зазнавали істотних змін. Один із напрямів сформований на основі праць, що розкривають теоретичні та методологічні аспекти, стан і перспективи розвитку взаємозв'язків людини із навколишнім природним середовищем. Цей підхід характеризується механістичним уявленням про природу, намаганнями оволодіти нею ("приборкати") та споживацьке використання людиною її природних багатств як необмежених. Таке розуміння навколишнього природного середовища простежується у працях мислителів – Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Гегеля, Ф. Енгельса, І. Канта, К. Маркса, І. Ньютона, Ф. Ніцше, Л. Фейєрбаха та інших. Екологічні знання формуються внаслідок усвідомлення взаємодії людини із навколишнім природним середовищем, що відбувається у ході практичної діяльності людей.

Отже, природа та суспільство перебувають у складному взаємозв'язку, що базується на практичній діяльності, а її складовою є пізнавальна та виробнича праця людини. Звідси екологічні знання не тільки висвітлюють невідомі обриси дійсності, але й сприяють застосуванню засобів максимального використання природи. Основою цієї концепції є ідея споживацького використання навколишнього природного середовища.

Другий напрям оснований на працях, що обґрунтовують необхідність захисту природи, бережливого та відповідального ставлення до навколишнього природного середовища. Ці питання актуалізували представники Римського клубу: В. Вернадський, Х. Йонас, Р. Карсон, О. Леопольд, М. Моїсєєв, А. Печчеї, А. Толстоухов, Ф. Фукуяма, А. Швайцер та інші. Під час філософського осмислення сутнісних характеристик екологічних знань обґрунтовується новий підхід до них, оснований на засадах гармонізації взаємовідносин між людиною та довколишнім природним середовищем. Водночас екологічні знання формуються внаслідок взаємодії людини із природою. Цей підхід полягає у реалістичному завбаченні дій щодо всіх сфер людської діяльності та суспільного буття загалом, що за значенням цілеспрямовані на збереження довколишнього природного середовища.

Третій напрям ґрунтується на сучасних наукових доробках таких українських дослідників, як В. Андрущенко, М. Кисельов, В. Крисаченко, А. Єрмоленко, Т. Гардашук, В. Матвійчук, І. Стогній, М. Хилько та інші. Цей напрям можна репрезентувати дефініцією, яку запропонував В. Матвійчук: "екологічні знання є результатом пізнавальної діяльності індивіда, як певна реакція суб'єкта на пізнання довкілля; їх можна розглядати і як результат цілеспрямованої взаємодії індивідуума з навколишнім природним середовищем, і як алгоритм поведінки певної системи у довколишньому світі" [1, с. 14].

З огляду на це, суспільство та природа перебувають у постійному взаємозв'язку, а екологічні знання є наслідком пізнання індивідуумом довколишнього природного середовища та результатом його повсякденної діяльності. Відтак екологічні знання є складовою будь-якої суспільної сфери та держави загалом, які зобов'язані формувати екологічний світогляд як окремої людини, так і соціуму загалом, що зумовлено передусім викликами сучасного глобалізованого суспільства і практичними потребами його сталого розвитку. Визначальною ідеєю цього напрямку є те, що кожна суспільна сфера та держава загалом, передусім своїм правовим регулюванням, через надання відповідних екологічних знань зможе забезпечити сталий розвиток суспільства.

На основі ідеї В. Вернадського, Х. Йонаса, О. Леопольда, А. Швайцера можемо визначити найістотніші засади екологічних знань, що полягають у: бережливому та відповідальному ставленні індивідуума до навколишнього природного середовища як до абсолютної людської цінності; гармонізації відносин, яка повинна здійснюватися на основі правових норм, моральних імперативів та особистої відповідальності людини. Цілепокладання полягає у ставленні людини до навколишнього природного середовища як абсолютної цінності, тоді як усвідомлення себе визначається значущістю життя, в основі якого природа, що має набути сутнісної особливості в екологічних знаннях. Йдеться не лише про знання навколишнього природного середовища та його збереження, але власне про його відновлення, що повинно закладатися екологічними знаннями та регламентуватися на законодавчому рівні (а не бути піар-кодом чи рекламою). Екологічні знання є підґрунтям формування відповідального ставлення соціуму до сьогодення і майбутнього, базисом здорового суспільства.

Польський філософ З. Краснодембський, досліджуючи проблеми сучасного розвитку суспільства, його модернізацію, політику, правову систему, економіку, визначає "екологічну проблему як одну із принципівих, яка збуджує рефлексію, що виникла у результаті відсутності розмежування між природою та суспільством. Усуспільнивши природу, вона перестала виконувати роль того, що оточує суспільство, й набула форми внутрішньосуспільної, природа перестала бути ворожою до

людини і диким простором, який слід підкорити та культивувати, вона нами уявляється як рахитичний релікт, у якому вірні опікуни змушені штучно підтримувати життя” [2, с. 106].

Серед основних причин екологічної кризи – розвиток цивілізації, відтак значно зростає роль людини у вирішенні екологічних проблем. Тому важливо, щоб екологічні знання формували уявлення як про потребу соціального та науково-технічного прогресу, гармонійного й всебічного розвитку індивідуума, так і про необхідність нормального функціонування біосфери й покращення її стану. Як зауважує сучасний німецький філософ Р. Симон-Шеафер “[к]ордони прогресу розкрили, з одного боку, максимальні можливості нашої планети, а з іншого – засвідчили нові етичні проблеми сучасності, позаяк наші дії повинні не завдавати збитків майбутнім поколінням” [3, р. 149].

Співвідношення глобальних питань людства та модуси їх вирішення трансформуються у проблему гуманізації індивідуума та світу. Формування гуманістичного суспільства та його майбутнього можливе лише за умови знань про глобальні проблеми та прогрес, який повинен бути спрямований на людські цінності. Г. Йонас відзначає, що “відбулося якісне підвищення ціннісної значущості буття, визначивши максимальну необхідність нашої відповідальності за нього” [3, р. 7]. Тому відповідальність за майбутність, а відтак питання гуманістичного прогресу матиме значення лише тоді, коли визначальне місце займатиме становлення прогресу на основі екологічних знань.

Досліджуючи еволюцію екологічної кризи, співвідношення моралі, права та екології, вчений А. Єрмоленко зауважує, що у кризових екологічних умовах найбільшою проблемою є дефіцит правових норм і моральних цінностей “екологічна криза, яку переживає нині суспільство, є свідченням передусім моральної кризи, оскільки навколишнє природне середовище – це передумова життя індивідуума у світі, а мораль – це умова людського буття у світі. Разом вони визначають життя людини як універсальної істоти у Всесвіті” [4, с. 10]. Екологічна криза спричинена ставленням людини до навколишнього природного середовища; руйнуючи природу, індивідуум знищує сам себе. “Втім, це не лише криза ставлення людини до навколишнього природного середовища. Загалом це криза нинішнього часу, сучасної цивілізації, криза усіх її інституцій та систем: права, політики, економіки, культури, науки, виховання, і зокрема – це морально-етична криза” [4, с. 15]. Звідси екологічна криза виказує не лише на кризу бережливого та відповідального ставлення людини до природи, а передусім на кризу людини, громадянина.

Л. Сторіжко, з’ясовуючи причини духовної кризи індивідуума, визначає “основні риси цієї кризи – це змартвіння життя, автоматизація людини, її відчуження від самої себе від природи. Власне зведення в абсолют інтелекту та раціоналізму привели особистість до того, що “Я” трансформувалося в ізольований інтелект, що становить сутність людини. Основною метою інтелекту є контроль над природою і виробництво щораз більшої кількості речей” [5, с. 166], через це “прагматизм бере верх над іншими цінностями, тобто “мати” переважає над “бути” [5, с. 166]. Тому важливо, щоб емоційне ставлення до навколишнього природного середовища не відривалося від морально-правової відповідальності, а в межах морально-правового ставлення людські почуття доповнювалися раціональним усвідомленням смисловитості цінності природи.

Реалістичне буття сучасної людини представлене у формі трьох світів: внутрішнього, суспільного та природного, що становлять її цілісність, єдність. Відтак інтеграція цих вимірів буття людини наближається до віталізму. Як зауважує В. Гур, “відповідно її природність розуміється не в контексті класичної традиції як тілесність, а осмислюється через призму історичного процесу в поєднанні всіх аспектів особистого буття індивідуума і в їх конститутивній якості отримує статус ековіталістичний” [6, с. 187]. Вчений застосовує метод конструктивного раціоналізму, що є основою принципу ековіталізму. “У теоретичній площині застосовування філософсько-етичних установок критичного раціоналізму зумовлено потребою надання морально-ціннісних орієнтацій як діапазонів діяльності характеристик достовірного знання – це означає досягнення їх єдності зі знанням фактичних

реалій життєдіяльності індивідуума та соціуму..... Основні цінності слід залучити до процесу пізнання, в якому можна досягти загальної єдності знання про суще та належне” [6, с. 93].

Сучасне буття людини можна розглядати через граничну дилему “жити або не жити”, що засвідчує про дві сторони буття, і відтак про ековіталістичний підхід до морально-ціннісних орієнтацій. Цілепокладання опосередковується ставленням людини до природи як абсолютної цінності, а самоосмислення індивідуумом себе визначається цінністю життя на основі природи. Це повинно стати новим підходом у ставленні людини до навколишнього природного середовища та сутнісною характеристикою сучасного екологічного знання.

Актуалізована у цій праці проблематика зумовлена її глобальністю та розширенням сфери екологічного знання серед соціуму “протиставлення людини природі має онтологічний вимір, позаяк воно закладено в антропогенезі від початку виникнення людини до її подальшого розвитку. Це протиставлення мало неоднаковий вимір на різних історичних етапах, інколи воно набирало досить гострого характеру, що призводило навіть до екологічних катастроф. Відтак екологічна проблема існує постійно, її можна лише актуалізувати та робити спроби у її вирішенні, але остаточно її вирішити фактично неможливо” [4, с. 91].

На основі принципу ековіталізму (абсолютної цінності життя) можемо сформулювати дефініцію екологічного знання. Це знання про стан навколишнього природного середовища у співвідношенні із активною діяльністю людини, соціуму, розуміння природних явищ у їх причинних зв'язках із виробничою діяльністю, бережливе та відповідальне ставлення до природи на основі об'єктивних законів, що визначають природу як абсолютну цінність людського життя, та на основі правових норм, які врегульовують поведінку, діяльність людини у навколишньому природному середовищі.

Задля досягнення цього необхідно виховувати не тільки почуття любові та бережливе ставлення до природи, але й: уміння особистості вбачати у навколишньому природному середовищі іншу людину з її життєвими цілями; розуміти її значущість для майбутнього розвитку суспільства; готовність брати на себе відповідальність не лише за особисту заподіяну шкоду, але й за інших; поширювати екологічні знання у своєму оточенні, брати участь у громадських, державних ініціативах щодо збереження та відновлення природи (активна громадянська екологічна позиція); володіти правовими нормами, що регулюють цю сферу. Отже, метою і змістом екологічних знань є формування життєво-ціннісних орієнтацій особистості, що передбачає високу екологоправову культуру та особисту відповідальність. Такі екологічні знання повинні бути однією із основних засад формування громадянського суспільства та розвитку правової держави. Звідси актуальним є осмислення екологічних знань у філософсько-правовому вимірі, що сприятиме екологізації сучасного соціуму відповідно до вимог європейського вибору.

На сьогодні українське суспільство має певні проблеми зі світоглядним та практичним розумінням екологічних загроз, що безпосередньо пов'язано із дефіцитом екологічних знань серед населення. Так, “якщо у всесвітніх масштабах більшість глобальних тенденцій не є чітко визначеними, то на регіональному рівні їх рельєфність виразно простежується” [7, с. 61]. У контексті розвитку глобального суспільства необхідно розуміти, що вирішення сучасних екологічних питань в Україні потребує пошуку ефективних засобів. Це можливо здійснити, лише ґрунтовно аналізуючи політичну, економічну, культурну ситуацію в суспільстві у тісному взаємозв'язку із мораллю та правом.

Одним із важливих напрямів певного поширення екологічних знань є запровадження доступної та безперервної екологічної освіти, яка потребує належного правового визначення. Одна із проблем удосконалення правових засад екологічної освіти – те, що від часу прийняття Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” (від 25.06.1991 р.) [8], в якому вперше серед пострадянських країн було закріплено право громадян на екологічну освіту, правове регулювання цієї сфери діяльності дотепер належно не здійснюється. Український законодавець так і не розро-

бав жодного спеціального нормативно-правового акта у сфері екологічної освіти. Отже, право громадян на екологічну освіту не має належного правового механізму його реалізації.

Прогресивним досягненням еколого-правової думки в Україні стало введення цього права до системи екологічних прав громадян, однак юридичне закріплення не вирішує проблеми. Необхідно створити систему правових, ідеологічних, соціальних та інших гарантій для того, щоб кожна особа мала реальну можливість перетворити означену правову норму на дійсність. Україна як правова держава, основним обов'язком якої є утвердження та забезпечення прав та свобод людини, повинна гарантувати право на екологічну освіту громадян, як і будь-які інші права. Вважаємо, що на законодавчому рівні необхідно встановити обов'язковість екологічної освіти для всіх рівнів формальної та неформальної освіти, визначити перелік тих суб'єктів, які повинні надавати еколого-освітні послуги, а також здійснювати управління в галузі екологічної освіти (організовувати, планувати, координувати, контролювати таку діяльність). Еколого-правові знання повинні формувати насамперед відповідального "екологічного громадянина", діяльність якого свідчитиме про рівень його еколого-правової свідомості та практичне застосування екологічного законодавства.

Екологічні знання є, по суті, фундаментом формування світоглядних засад взаємодії між людиною та довколишнім середовищем. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. визначено, що пріоритетним завданням освіти у ХХІ ст. є розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє. Відтак серед стратегічних напрямів державної політики в сфері освіти вказано екологізацію освіти як необхідну умову забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства, оновлення цілей та змісту освіти на основі принципів сталого розвитку [9].

Отже, екологічні знання повинні ґрунтуватися на моральних та правових імперативах та бути невід'ємною складовою як формальної, так і неформальної освіти. Саме екологічні знання зможуть найоптимальніше забезпечити екологізацію освіти, на їх основі формуються екологічна свідомість та культура, а також активна громадянська екологічна позиція. Екологічні знання повинні обов'язково ґрунтуватися на правових нормах.

Свідченням важливості екологічних знань є загальносвітова стурбованість цією проблемою. 20 грудня 2002 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію 57/254 про проведення Десятиріччя освіти в інтересах сталого розвитку [7]. 17 березня 2005 р. у м. Вільнюсі на нараді представників міністерств освіти та охорони навколишнього середовища ухвалено "Стратегію Європейської економічної комісії ООН для освіти в інтересах сталого розвитку" [10]. Серед сформульованих у Стратегії завдань – забезпечення державами механізму політики, нормативно-правової бази та організаційних основ, що сприятимуть освіті у сталому розвитку. Цим акцентовано на необхідності та важливості нормативно-правового забезпечення діяльності у галузі екологічної освіти, позаяк саме вона є основою для освіти у сталому розвитку. У п. 14 Стратегії передбачено, що освіта задля сталого розвитку повинна розширити концепцію екологічної освіти, яку необхідно розвивати й доповнювати на основі комплексного підходу до освіти з метою сталого розвитку.

У п. 50 Стратегії наголошено, що законодавство є базисом освіти задля сталого розвитку, з метою цього необхідно прийняти на усіх рівнях освіти основоположні документи для її сталого розвитку. Водночас, правові інструменти повинні адаптуватися до реальних умов кожної держави, яка їх застосовує, та чинного національного законодавства (п. 43). Зауважимо, що наукове обґрунтування, розроблення та прийняття закону про екологічну освіту як перспективного акта екологічного законодавства передбачало українське законодавство в "Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки" (Постанова ВРУ від 5.03.1998 р.) [11], проте цього так і не здійснено.

На жаль, "Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року" не визначали перспективи ухвалення закону про екологічну освіту [12]. Попри те, що у Стратегії стратегічною метою національної екологічної політики проголошено підвищення рівня

суспільної екологічної свідомості, у п. 4.8 “Законодавство у сфері охорони навколишнього природного середовища” та п. 4.9 “Освітнє та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики” не зазначено про доцільність правового забезпечення екологічної освіти на рівні окремого закону. Вважаємо, що світоглядні та еколого-правові засади взаємодії людини та природи необхідно закріпити у майбутньому Законі України “Про екологічну освіту”.

**Висновки.** Отже, онтогенез екологічних знань вказує на те, що кожен історичний етап мав певні особливості, які позначалися на свідомості людини та призводили до зміни світогляду, а відтак вирізнялися власними підходами до відносин із природою: від первісних форм до складного філософського світогляду. Статус екологічного знання змінювався від суто біологічного до зорієнтованого на філософсько-світоглядне розуміння екологічної проблематики, що істотно підсилювало раціональне усвідомлення смисловиттєвої цінності природи. Отримуючи екологічні знання, людина змінює ставлення до навколишнього природного середовища, розуміє значущість природи у житті людства та у майбутньому.

Отже, побудова гуманістичного майбутнього можлива лише за умови наявності екологічних знань у соціумі. Тому важливою засадою формування особистості є засвоєння систематизованих екологічних знань, які пізніше перетворюються на екологічні переконання, які регулюватимуть ставлення людини до природи як абсолютної цінності життя. Власне, розуміння людиною екологічних проблем із такої позиції дає змогу окреслити нову екологічну картину світу – визнання цілісності, єдності світу та людини, її відповідальності за навколишнє природне середовище, гармонізацію відносин між людиною та природою. Сучасне вирішення екологічних проблем потребує комплексного поєднання правових, екологічних, політичних, економічних, соціальних, культурних, освітніх та інших чинників.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матвійчук А. В. (2001). Екологічне знання та його вплив на формування стилю мислення в сучасній науці: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.09 “Філософія науки”. Київ. 20 с.
2. Краснодембський З. (2001). На постмодерністських роздоріжжях культури: збірка есе. Київ: Основи. 194 с.
3. Zukunftsethik und Industriegesellschaft. (1986) / hrsg. Meyer Th., Miller S. München: Schweitzer. 169 p.
4. Єрмоленко А. М. (2010). Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи. Київ: Лібра. 416 с.
5. Сторіжко Л. В. (2005). Людина в психоаналізі. Філософська інтерпретація проблеми несвідомого. Київ: НТУУ “КПІ”. 302 с.
6. Гур В. И. (1997). Этическая концепция германской социал-демократии (историко-философский анализ). Киев: Центр социальных исследований им. В. Старосольского. 256 с.
7. Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні. (2015). Авт. кол.: З. Самчук (керівник), Т. Андрущенко, В. Баранівський, О. Бульвінська та ін. Київ. 377 с.
8. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 1.09.2021).
9. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 1.09.2021).
10. Стратегія Європейської економічної комісії ООН для освіти в інтересах сталого розвитку. URL: [http://dea.edu.ua/konceptiya\\_regionalnoi\\_sistemi\\_osviti\\_dlya\\_stalogo\\_rozvitku](http://dea.edu.ua/konceptiya_regionalnoi_sistemi_osviti_dlya_stalogo_rozvitku) (дата звернення: 1.09.2021).
11. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 1.09.2021).

12. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року. База даних “Законodawstvo України” / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text> (дата звернення: 1.09.2021).

#### REFERENCES

1. Matviichuk A. V. (2001). *Ekolohichne znannia ta yoho vplyv na formuvannia stylu myslennia v suchasni nautsi* [Ecological knowledge and its influence on the formation of thinking style in modern science]: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: spets. 09.00.09 “Filosofii nauky”. Kyiv, 20 p.
2. Krasnodembskyi Z. (2001). *Na postmodernistskykh rozdorizhziakh kultury* [At the postmodern crossroads of culture: a collection of essays]: zbirka ese. Kyiv: Osnovy, 194 p.
3. *Zukunftsethik und Industriegesellschaft* [Zukunftsethik und Industriegesellschaft]. (1986). Hrsg. Meyer Th., Miller S. M–nchen: Schweitzer, 169 p.
4. Iermolenko A. M. (2010). *Sotsialna etyka ta ekolohiia* [Social ethics and ecology]. Hidnist liudyny – shanuvannia pryrody. Kyiv: Libra, 416 p.
5. Storizhko L. V. (2005). *Liudyna v psykhoanalizi* [Man in psychoanalysis]. Filosofska interpretatsiia problemy nesvidomoho. Kyiv: NTUU “KPI”, 302 p.
6. Hur V. Y. (1997). *Etycheskaia kontseptsyia hermanskoï sotsyal-demokraty (ystoryko-fylosofskyi analiz)* [Ethical concept of German social democracy (historical and philosophical analysis)]. Kyev: Tsentr sotsyalnykh yssledovanyi ym. V. Starosolskoho, 256 p.
7. *Vyshcha osvita yak faktor podolannia tsinnisnoho rozkolu v Ukraini* (2015) [Higher education as a factor in overcoming the value divide in Ukraine]. Avt. kol.: Z. Samchuk (kerivnyk), T. Andrushchenko, V. Baranivskiy, O. Bulvinska ta in. Kyiv, 377 p.
8. *Zakon Ukrainy “Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha”* [Law of Ukraine “On Environmental Protection”]. Baza danykh “Zakonodawstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (data zvernennia: 1.09.2021).
9. *Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku* [National strategy for the development of education in Ukraine for the period up to 2021]. Baza danykh “Zakonodawstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (data zvernennia: 1.09.2021).
10. *Stratehiia Yevropeiskoi ekonomichnoi komisii OON dlia osvity v interesakh staloho rozvytku*. [Strategy of the United Nations Economic Commission for Europe for Education for Sustainable Development]. URL: [http://dea.edu.ua/koncepciya\\_regional4noi\\_sistemi\\_osviti\\_dlya\\_stalogo\\_rozvytku](http://dea.edu.ua/koncepciya_regional4noi_sistemi_osviti_dlya_stalogo_rozvytku) (data zvernennia: 1.09.2021).
11. *Osnovni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy u haluzi okhorony dokillia, vykorystannia pryrodnykh resursiv ta zabezpechennia ekolohichnoi bezpeky* [The main directions of the state policy of Ukraine in the field of environmental protection, use of natural resources and ensuring environmental safety]. Baza danykh “Zakonodawstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 1.09.2021).
12. *Osnovni zasady (stratehiia) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2020 roku* [Basic principles (strategy) of the state ecological policy of Ukraine for the period till 2020]. Baza danykh “Zakonodawstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2818-17#Text> data zvernennia: 1.09.2021).

Дата надходження: 02.06.2021 р.

Yuliia Kharkavliuk

Institute law, psychology and innovative education,  
Lviv Polytechnic National University

#### ECOLOGICAL KNOWLEDGE AS A DETERMINING COMPONENT OF ECOLOGICAL CULTURE: PHILOSOPHICAL AND LEGAL DIMENSION

The article presents a philosophical and legal analysis of environmental knowledge as a defining component of environmental culture. Understanding the importance of environmental knowledge is due



to the presence of an environmental crisis and the associated lack of environmental awareness. Addressing the environmental crisis requires not only significant legal, political, economic and social efforts or initiatives, but also a radical change in the existing environmental consciousness of society, which is formed on the system of environmental knowledge.

Based on the principle of ecovitalism (absolute value of life) we can formulate a definition of ecological knowledge – is knowledge about the state of the environment in relation to human activity, society, understanding of natural phenomena in their causal relations with production, careful and responsible attitude to nature on the basis of objective laws that define nature as the absolute value of human life, and on the basis of legal norms that regulate human behavior and activities in the natural environment. The purpose and content of environmental knowledge is the formation of life and value orientations of the individual, which involves a high environmental culture and personal responsibility. Such environmental knowledge should be one of the main principles of the formation of civil society and the development of the rule of law, and hence its relevance in the philosophical and legal dimension is relevant.

Key words: ecological knowledge; ecological culture; ecological consciousness; greening; ecovitalism; philosophical and legal reflection; legal value; legal norms; morality; right.